

שריגי צומח ופירות נוספים, בגילופי אבן, ציורי קיר ופסיפסים.

אורן הצנובר בפסיפסים מארץ ישראל

הופעותיו של האורן אינן מרובות, אך בכל ההופעות מתואר דווקא אורן הצנובר התרבותי ולא אורן ירושלים הגדל בר בארץ ישראל. תיאורים אלו של אורן הצנובר על הפסיפסים ביחד עם הידיעות מהספרות היוונית והרומית הקדו-

עיצובים של אורן הצנובר בפסיפסים מן התקופות הרומית והביזנטית

ד"ר ענת אביטל

אורן הצנובר כאמנות יהודית של תקופת הבית השני בארץ ישראל

האצטרובלים המאסיביים והגדולים של אורן הצנובר וענפיו עוצבו פעמים בודדות ובעיקר על מונומטים גדולים ומושקעים שהיו שייכים לאצולת ירושלים ועשיריה, לדוגמה, על חזית מערת קברי המלכים מירושלים. משום כך נראה שהעיטור באצטרובלי האורן וענפיו סימל סטטוס גבוה ועושר. מקורו האמנותי של המוטיב בתיאורים מהאמנות של הנבטים והאמנות הרומית, שם ענף האורן והאצטרובלים משולבים על מחרוזות צומח בין

אורן הצנובר, *Pinus pinea* (איור 1) הוא עץ מחטני, ירוק-עד, בעל גזע יחיד, נופו יוצר צורה ייחודית של חצי כדור כמטרייה², זרעיו נאכלים ונמכרים בשווקים, וקרויים כיום "צנובר" ("פיניונס"). העץ גדל בר בסביבות אגן הים התיכון באזורי החוף באדמות חוליות ולדעת החוקרים אורן הצנובר גדל בארץ ישראל רק באופן תרבותי. מורסכם בין החוקרים שהאזכורים של האורן בדברי חז"ל, באמצעות הביטויים "אצטרובלין" ו"בנות שוח"³ מתייחסים אל אורן הצנובר ולכן סבורים שבתקופה הרומית גידלו את עצי אורן הצנובר בארץ ישראל. אורן הצנובר שימש בעת העתיקה כגיידול חקלאי וגם השתמשו בפירותיו בקטיף מן הבר. זרעיו, הצנוברים, שימשו למאכל כבר במצרים העתיקה כתבלין לבישול ושימשו למאכל גם ביוון וברומי בשל תכולת השמן הגבוהה שלהם. אצטרובלי אורן הצנובר שימשו לעיטור וקישוט ולצורכי פולחן האלה קיבלי (Cybele) באסיה הקטנה, ועיטרו באמצעות את ראשו של התיירוסוס (Thyrus), שרביטו של דיוניסוס. סופרים רומיים שהזכירו את אורן הצנובר ציינו שיטות לזריעת העץ, טיפול בשתילים והעברתם למקום נטיעת קבע, כתבו שעצת העץ הטובה לבנייה ולהדליית גפנים, וזרעיו מועילים לקיבה.

1. בעבר היה קרוי בעברית: 'אורן הגלעין', ואורן הסלע'.
2. ומשום כך קרוי באנגלית ובאיטלקית 'אורן המטרייה', Umbrella Pine.
3. למשל "אלו דברים אסורים למכור לעובד כוכבים אצטרובלין ובנות שוח..." (נזיקין, עבודה זרה, י"ג, ב').

איור 1: אורן הצנובר, מפרץ אמלפי, איטליה (צילום 2011)

אגרונט

פורטל אינטרנט חקלאי בינלאומי לענף הירקות, הפירות וגידולי השדה

אתר אגרונט המחודש והמעודכן
עכשיו עשיר יותר, צבעוני יותר
ושימושי יותר אתם מוזמנים.

חדש!!!
פאנל מומחים
לשאלות ותשובות
שעומד לרשותכם
בכל שאלה
בנושאים חקלאיים.

www.agronet.co.il

פורטל Agronet הינו בינלאומי ומהווה

מקור אינפורמציה רחב לחברות וספקים מרחבי העולם
בפורטל האינטרנט אגרונט אינדקס חיפוש
רחב למאות חברות, תחומי עיסוק,
מאמרים, חדשות, ידיעות, הזדמנויות
עיסוקיות, כנסים, דרושים ועוד ועוד...

אגרונט
פורטל חקלאות מקצועי
לענף היבנות, הפירות וגידולי שדה
www.agronet.co.il
חוויה אינטרנטית
מקבוצת פורטל

כל מיני
שאלות ביקר
באנשינו בסמל

לפרטים נוספים: ניד: 050-4009974
טלפקס: 072-2128787
Email: info@agronet.co.il

מות מחזקים את
התובנה שאורן זה
היה בעל משמעות
אקסקלוסיבית ובעל
ערך כלכלי בעת
העתיקה, ומאששים
את הכתובים בעניין

איור 2: אורן הצנובר, בית-הכנסת סמארה (צילום 2010) גידול מלאכותי של
אורן הצנובר בחקלאות של העת העתיקה בארץ ישראל, לפחות
החל מהמאה הראשונה.

בפסיפס הווילה בעין יעל צפים שני אצטרובלים מעל לצלוחית,
אולי כחלק מפעילות פולחנית או כעומדים לפני פיזור הזרעים
אל הקערית להגשה או קילוף. בפסיפס הווילה בשכם האצט-
רובלים משובצים בפירות שבזוויות שבין מדליוני הקוצץ. בקרן
השפע של טיכה בפסיפס מבית שאן מעוצב אצטרובל בין פירות
נוספים. בתיאור ייחודי ומרהיב ביופיו מבית הכנסת השומרוני
סמארה מעוטרת ענף הנושא מחטים ואצטרובלים אחדים (איור
2). ובכנסיית המולד בבית לחם מעוצב אצטרובל יחיד בתוך מד-
ליון (איור 3).

כל תיאורי האצטרובלים הללו ריאליסטיים ונאמנים למציאות,
האצטרובל נראה מאסיבי, במרכז כל קשקש מעוטרת בליטה,
והוא מקבל מקום של כבוד כפרי גדול ביחס לפירות הנוספים
שסביבו. ההופעה הייחודית של האצטרובלים בפסיפסים יוקר-
תיים מרמזת על נדירותם ויוקדם של זרעי אורן הצנובר בדיאטה
של אנשי התקופה.

סיכום

אורן הצנובר עוצב רק בשישה מבין כ-140 הפסיפסים הרומיים
והביזנטיים מארץ ישראל בהם עוצבו פרות למאכל: בשלושה
פסיפסים רומיים, שתי כנסיות ובית כנסת שומרוני יחיד. השימור
שים בענפי האורן, אצטרובליו וזרעיו מתקשרים בעיקר אל התר-
בות הרומית ופחות אל התרבות הנוצרית, ומשום כך הוא מעוצב
בעיקר במבנים מן המאות השלישית והרביעית, בעת בה התרבות
הרומית פרחת בארץ ישראל. היהודים נמנעו כליל מלהשתמש בו

איור 3: אצטרובל אורן הצנובר, כנסיית המולד בית
לחם (אר"ע תיקיה מנדטורית, Bethlehem
Church of the Nativity, תיק 36)

בעיטורי בתי הכנסת
מפאת הקשרו של
האורן אל התרבות
הפגאנית. ייתכן שב-
עיצומה של התקופה
הביזנטית עם פריחת
הנצרות חדל האורן
לשמש כסימבול
פולחני פגאני ולכן
יד ערכו גם כמור
טיב בעל ערך עיטור
רי בכנסיות, ומשום
כך לא נמצא עיטור
של אורן בפסיפסים
מהמאה השישית בה
יוצרו עיקר פסיפסי
התקופה הביזנטית.